

УДК [323.15:329](477)

О. Рудакевич

Тернопільський національний економічний університет

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПАРТІЙ

© Рудакевич О., 2010

Розкрито зміст етнополітики українських партій, які представляють основні ідеологічні доктрини сучасності. Здійснено аналіз програм, з якими політичні сили брали участь у парламентських виборах 2006 і 2007 рр., та наведено узагальнювальну характеристику етнополітичних орієнтацій вітчизняних партій і блоків.

Ключові слова: політична партія, ідеологічна доктрина, етнополітика, етнополітична орієнтація, модерна нація.

Oleg Rudakevych

ETHNO-POLITICAL ORIENTATION OF MODERN UKRAINIAN PARTIES

The article disclosed the content of ethnic policy of Ukrainian parties, which represent the main ideological doctrines of modernity. The programs with which political parties participated in parliamentary elections in 2006 and 2007 were analyzed and presented generalizing the characteristics of ethnic orientations of parties and blocs.

Keywords: political parties, ideological doctrine, ethnic policy, ethno-political orientation, nation.

Актуальність проблеми. Розбудова модерної української нації вимагає активної участі в цьому процесі інститутів громадянського суспільства і насамперед політичних партій. Однак в умовах національно-демократичного транзиту основні політичні сили проявляють украй суперечливі етнополітичні орієнтації, внаслідок чого процес консолідації українського соціуму не лише істотно гальмується, а й спостерігається поглиблення давніх геополітичних та геокультурних розколів. У цих умовах дослідження етнонаціональної політики сучасних українських партій є дуже актуальним як із теоретичної, так і практичної точок зору.

Стан опрацювання теми. Етнополітична проблематика є об'єктом щорічного всеукраїнського соціологічного моніторингу, в процесі якого аналізується громадська думка щодо орієнтацій громадян України на ті чи інші ідеологічні доктрини та політичні сили, оцінки міжетнічної толерантності, сконсолідованості українського соціуму, ролі політичних партій та їх лідерів у розвитку України [20]. Політологічні та соціологічні центри, окремі науковці нагромадили значний емпіричний матеріал щодо участі партій у парламентських та місцевих виборах, на основі якого аналізується стратегія і тактика передвиборної боротьби, використання етнонаціональної тематики з метою мобілізації електорату на свою підтримку. Серед публікацій такого змісту відзначимо наукові праці І. Доцяка, Т. Кузьо, В. Панібудьласки, В. Шведа та ін. [3; 5; 7; 22]. У зв'язку із зазначеною тематикою, заслуговують на увагу монографічні праці І. Варзаря, А. Кіссе, О. Майбороди, Ю. Римаренка, Л. Шкляра та інших дослідників, в яких розглядаються засади

етнополітики держави та політичних сил, що діють в Україні. Хоч дослідження партійної етнополітики має певні теоретико-методологічні здобутки, недостатньо висвітленими залишаються питання етнополітичних орієнтацій політичних партій з точки зору наукових концепцій національного будівництва та впливу ідеологічних доктрин на міжетнічні відносини.

Мета дослідження. Мета роботи – зробити порівняльний аналіз етнополітичних орієнтацій сучасних українських партій та їх блоків, які проявили себе на парламентських виборах в Україні 2006 та 2007 років та з'ясувати характерні ознаки і тенденції, наявні у цій царині політичного життя.

Виклад основного матеріалу. Політичні сили, що виборюють представництво у Верховній Раді України, охоплюють увесь спектр ідеологічних течій: від крайніх лівих – до крайніх правих. Оскільки головні претенденти на депутатські мандати являють центристські формування, проаналізуємо спочатку позицію ліберальних партій і блоків.

Лібералізм, як відомо, сповідує політичну (громадянську) концепцію нації, згідно з якою національна спільнота має контрактально-політичну природу і являє собою сукупність членів однієї територіально-політичної спільноти – громадян держави. “Вирішальний постулат класичного лібералізму, – як резонно зазначає І. Мигул, – всі, включно етнічні, ідентичності приватного національного буття мають залишатися у приватній сфері й не повинні переливатися чи переходити у публічну сферу національного буття. Виправдовується цей ідеологічний задум тим, що публічна національна сфера має залишатися загальнолюдською й відкритою, без класових, релігійних чи етнічних “забруднень” національної ідентичності” [7, с. 20]. Ця ідеологія визнає права етнічних меншин, але дотримується думки, що вони не колективні, а індивідуальні.

У програмі найвпливовішої в Україні ліберальної партії – Партії регіонів – йдеться про “послідовне формування єдиної політичної нації в Україні” та “дотримання конституційних гарантій для національних меншин, розвитку їх культурно-мовної автономії і співробітництва”. Головний принцип етнокультурної політики та консолідації українського соціуму визначається регіоналами так: “Єдність – через розмаїття, а не уніфікацію!” [17]. У передвиборній програмі Партії регіонів у 2006 р. наголошується на децентралізації влади і розширенні прав регіонів. У ній сказано: “Ми поступово реалізуємо федеративний принцип державного устрою. Ми за надання російській мові статусу другої державної мови в Україні”. Партія висунула гасло: “Дві мови – один народ!” [2]. У передвиборній програмі 2007 р. підтверджено, що партія буде і надалі боротися “за надання російській мові статусу державної”. “Основою національної ідеї, яка об’єднає усіх громадян”, задекларовано “досягнення сучасних стандартів життя” [10]. У 2007 р. за Партію регіонів проголосувало 34,37 % виборців, що на 2 відсотки більше, ніж попереднього року.

Блок “Наша Україна” головним гаслом передвиборної боротьби у 2006 р. визначив “єднання України”. “Ми, – підкреслюється в програмі Блоку, – громадяни всіх національностей – з Майданом у серці йдемо на вибори. Ми об’єдналися тому, що Україна у нас одна” [19]. Значною проблемою Блоку “Наша Україна” було те, що в ньому зійшлися шість політичних партій різного ідеологічного спрямування – від центристської Партії промисловців та підприємців України (ПППУ) до яскравого представника правих сил – Конгресу Українських Націоналістів (КУН). Якщо в програмі ПППУ йшлося про розбудову в Україні політичної нації, то в програмі КУНу – етнічної. Ідеологічна основа базової політичної сили Блоку – партії “Народний Союз Наша Україна” – лібералізм із включенням багатьох положень правоцентристського (національно-демократичного) характеру.

На позачергових парламентських виборах 2007 р. навколо партії “Народний Союз Наша Україна” об’єдналося вже вісім партій. Новий блок під назвою “Наша Україна – Народна Самооборона” серед стратегічних цілей, поряд із завданнями “створити підзвітну громадянам правову державу” та “втїлити нову економічну стратегію”, задекларував мету “об’єднати націю через духовне відродження”. У передвиборній програмі також зазначалось: “Захистимо нашу ідентичність – українську мову та культуру, сформуємо єдиний інформаційний простір країни” [8]. Підтримка Блоку “НУ-НС” у 2007 р. сягнула 14,15 % голосів виборців.

Всеукраїнське об'єднання “Батьківщина” в своїй програмі задекларувало розбудову “української політичної нації”. У цьому партійному документі також стверджується, що “Батьківщина” не сприймає крайнього лібералізму з його пануванням капіталу, що зрісся з владою. Вона відкидає і крайні ліві ідеї, які довели неефективність 70-ма роками свого існування. Партія у своїй політичній діяльності пропонує суспільству третій шлях – український шлях до справедливості і добробуту громадян” [18]. Цей шлях, на наш погляд, можна охарактеризувати як соціальний лібералізм.

У передвиборній програмі Блоку Юлії Тимошенко 2006 р. ідеологічна основа цієї політичної сили визначається як “солідаризм”, що трактується “як гармонія і справедливість у суспільстві, які утверджуються спільними зусиллями людей” [14]. У передвиборній програмі БЮТ 2007 р. “Український прорив” підкреслено: “Нова Національна ідея базується на філософії безперервного вдосконалення справедливості шляхом виявлення, чесного визнання і невідкладного вирішення проблем людини та суспільства з урахуванням інтересів кожної особистості”. Ця ідея, як зазначалось у програмі, “не може бути виконана еволюційно. Потрібен інтелектуально усвідомлений якісний ривок – УКРАЇНСЬКИЙ ПРОРИВ”. Передумовою його здійснення “є насамперед зміцнення духовності нації: духовна освіта, повернення церквам насильно відібраної власності, відродження української мови та культури, відновлення національних світоглядних традицій і чесної національної історії” [9]. Якщо в 2006 р. БЮТ отримав 22,29 % голосів виборців, то в 2007 р. – 30,71 %.

Оригінальну концепцію національного розвитку запропонувала в 2006 р. ще одна партія ліберального характеру – “Віче”. У її програмному документі “План Розвитку Країни” на питання: “Що таке українська нація?”, дається відповідь: “Це спільнота людей, об'єднаних громадянством України. І це – головне. “Я – українець” – так скаже й етнічний українець, і татарин, і росіянин, і єврей, і поляк, і араб – якщо він громадянин України” [13, с. 26]. Але що може об'єднати таких різних українців? Відповідь партії “Віче” така: “Це – наш індивідуалізм. Це – наше “я”, крізь яке ми пропускаємо усе суще!” На основі таких міркувань виводиться формула української національної ідеї: “Скажи собі: Україна – це Я” [13, с. 29]. Партія “Віче” у 2006 р. здобула 1,74% голосів і в 2007 р. участі в парламентських виборах не брала.

Комуністична ідеологія, приділяючи головну увагу суспільним класам і соціально-економічним проблемам, поняття нації або ігнорує, або ставиться до нього як другорядного. З одного боку, вважається, що нації виникли з настанням капіталізму і зникнуть разом з ним. З іншого, – доводиться існування всередині капіталістичних націй буржуазної та пролетарської націй. У програмі Комуністичної партії України зазначено: “Ми виходимо з того, що національне питання завжди має конкретний соціально-класовий зміст”, а інтереси народу ніколи не зводяться лише до досягнення національно-державної незалежності. Комуністи впевнені, що “національна ідея не може бути творчим і консолідуючим чинником і є лише витонченою формою антикомунізму, засобом розколювання багатонаціональної країни за національною та регіональною ознаками”. У програмі також говориться, що Радянський Союз був не імперією, яка гнобила і грабувала Україну, а великою співдружністю вільних і рівноправних народів. “Його зруйнування стало найбільшою трагедією для народу України”. Комуністи рішуче виступають за відродження союзної держави на засадах пролетарського інтернаціоналізму [16].

У передвиборній програмі КПУ 2006 р. сказано: “Зупинимо процес розколу України. Створимо умови для повноцінного розвитку всіх націй і народностей, що проживають в Україні”. Важливою для комуністів є позиція стосовно ОУН-УПА та російської мови. У програмі підкреслюється: “Не допустимо реабілітації фашистських головорізів ОУН-УПА. Російській мові надамо статус другої державної мови і зміцнимо дружбу з Російською Федерацією, Білоруссю та іншими країнами СНД” [1].

У передвиборній програмі КПУ 2007 р. підкреслюється, що “Нова редакція Конституції надасть російській мові статус другої державної при реальному забезпеченні державного статусу української мови”. До того ж неухильно буде дотримуватися Європейська хартія регіональних мов та мов меншин. КПУ також заявила, що “державна захистить канонічне православ'я від націоналістичної експансії та заборонить діяльність тоталітарних сект”, і взагалі, “моральні і духовні цінності народу

України будуть захищені” [4]. Показовим є те, що комуністи постійно уникають у своїх програмах термінів “українська нація” і “український народ”, вживаючи словосполучення “народ України”. На парламентських виборах 2006 р. КПУ отримала 3,66 % голосів виборців проти 23,57 % в 2002 р. У 2007 р. підтримка комуністів дещо зросла, сягнувши 5,39 %.

Консервативна ідеологія розглядає націю не як рукотворне явище (результат угоди між людьми), а як природне, органічне і вічне утворення. Нація уявляється як спільнота індивідів, споріднених між собою етнічним походженням, мовою, спілкуванням, територією, генетикою, духовною і матеріальною культурою, міфами, легендами тощо. Тобто нація має етнічну природу і є етносом, який сформував власну політичну систему, бореться або виборів суверенітет. Згідно з поглядами консерваторів, національна (етнічна) ідентичність дана людині від народження. Якщо правоцентристи (ліберально-консервативні сили) в Україні традиційно виступають за етнополітичну модель української нації, то власне праві й крайні праві (консерватори й націоналісти) – за відродження та розбудову етнічної нації.

На парламентських виборах в Україні 2006 р. правоцентристську ідеологію представляв, зокрема, “Український народний Блок Костенка і Плюща”, до складу якого входили Партія вільних селян і підприємців України, Політична партія “Україна Соборна” та Українська народна партія. Стратегічна мета Блоку – побудувати “Україну з українським обличчям”. Держава, як наголошується у передвиборній програмі політичної сили, повинна бути українською, демократичною та європейською. Місія держави – стати справжнім гарантом вільного розвитку української нації, реалізувати зростання її добробуту та становлення громадянського суспільства. Особливу увагу у своїй програмній заяві Блок приділив розвитку української культури, духовності і мови. “Українська мова, – стверджується в ній, – єдина державна мова і засіб об’єднання української нації. Держава забезпечує відродження української мови в усіх сферах суспільного життя і створює водночас умови для захисту та розвитку мов національних меншин”. Блок підкреслює також необхідність утворення Єдиної Української Помісної Церкви [11]. У 2006 р. Блок Костенка і Плюща посів восьме рейтингове місце, але з 1,87 % бар’єрний поріг не подолав. Наступного року Українська народна партія увійшла до Блоку “НУ-НС”.

Про свою відданість ідеалам українського консерватизму заявляє Українська консервативна партія (лідер – Г. Щокін). Консерватори звертають увагу на те, що в Україні, де 80 % населення – етнічні українці, 45 % депутатського корпусу Верховної Ради України – представники єврейської меншини, частка якої серед усього населення держави становить лише 0,21 %. За таких умов, як стверджує Г. Щокін, “проти українства ведеться неоголошена масштабна війна, у процесі якої не тільки катастрофічно скорочується його кількість, а й злочинно захоплюються національні багатства (надра, земля, підприємства) і шляхом цілеспрямованої інформаційної політики здійснюється руйнування національної духовності” [23].

У преамбулі Передвиборної програми УКП 2006 р. наголошується: “Українська консервативна партія йде на вибори, аби гідно представити права титульної державотворчої нації – української. Наша мета – українська Україна”. Консерватори з УКП виступають за те, щоб “усі гілки і рівні державної влади очолювали представники титульної української нації (не менше 80 %), з одночасним пропорційним залученням представників національних меншин”; за “законодавче визнання українців корінною нацією та затвердженням довгострокової Програми захисту Українців від вимирання”; за “впровадження в Україні традиційної правової моделі влади – Гетьманської держави, яка є формою української національної демократії (природною етнократією)”; за “відновлення графі “національність” у паспортах українських громадян” [12]. На парламентських виборах 2006 р. УКП набрала незначну кількість голосів (0,09 %) і у виборчій кампанії 2007 р. участі не брала.

Серед націоналістичних партій своєю радикальністю вирізняється Всеукраїнське об’єднання “Свобода”. Її лідер О. Тягнибок зазначає: “Національні сили впродовж останніх виборів йшли у хвості демоліберальних структур, працюючи на них, віддаючи їм свою енергію, свої голоси. Тепер ми йдемо самостійно і прагнемо забрати лише своє”. Партія ухвалила “Програму Захисту Українців”, яка містить близько 50-ти конкретних пропозицій щодо подолання наслідків геноциду

українців у ХХ ст. та перетворення України у повноцінну національну державу. Зокрема: забезпечити пропорційне представництво українців в усіх органах влади (не менше 76 %); повернути у паспорті та свідоцтві про народження графу “національність”; домогтися від Верховної Ради України визнання геноциду українців у ХХ столітті злочином проти людства (20,5 мільйонів знищених); заборонити комуністичну ідеологію як людиноненависницьку, що завдала невинної шкоди українському народу; визнати вояків ОУН-УПА учасниками національно-визвольної боротьби за державну незалежність України; ухвалити закон “Про захист української мови”; скасувати оподаткування на україномовні видання; притягнути Кучму та його поплічників до кримінальної відповідальності за продовження геноциду українців тощо [15]. На позачергових виборах Верховної Ради України у 2007 р. ВО “Свобода” продовжила агітацію за “Програму Захисту Українців”, вироблену у 2006 р., що привело до подвоєння минулорічного результату: 2006 р. – 0,36 %; 2007 р. – 0,76 % голосів.

Узагальнюючи, зробимо такі **висновки**. По-перше, етнонаціональна проблематика постає на парламентських виборах у двох основних іпостасях: як програмні положення, за якими стоїть принципова позиція партії чи блоку, і як елемент виборчих технологій. У другому випадку дійсні чи вигадані етнонаціональні проблеми виконують роль маркерів, системних символів, які повинні ефективно впливати на електоральну поведінку громадян.

По-друге, політичні сили в Україні мають істотно відмінні програмні положення щодо оцінки стану і перспектив національного розвитку українського етносу та українського соціуму загалом. Одні з них прагнуть законсервувати радянські “досягнення” національної політики, інші – наполягають на активній етнополітиці, яка сприяла б формуванню української модерної нації.

По-третє, українським політичним партіям властиве вкрай заідеологізоване бачення сутності нації та націєгенези. Ліві сили вважають національне питання другорядним і проявляють про-російське імперське мислення. Центристи, в дусі класичного лібералізму, національне характеризують як суто політичне й публічне, а етнічне зараховують до сфери приватного життя. Праві політичні сили в руслі консервативної ідеології та націоналізму виступають за етнічну модель української нації, при цьому крайні праві партії пропагують радикальні способи утвердження “дійсно української” національної держави. Правоцентристи схильні до поєднання засад лібералізму та консерватизму в етнонаціональній політиці і є прихильниками етнополітичної моделі нації.

По-четверте, провідні політичні сили, декларуючи прихильність до політичної моделі нації, за допомогою певних уточнень намагаються відстояти інтереси та настанови свого електорату, що проживає в різних регіонах країни. Це дає підстави говорити про латентні цілі тих чи інших політичних сил, що приховуються за доволі респектабельною і модною вівіскою “політична нація”.

По-п’яте, усі політичні сили мають “традиційне”, надто вузьке трактування етнічності та етнічного чинника суспільного життя, зводячи його до походження народу, його мови, історичної пам’яті, традицій та етніміму. Причиною такого ставлення є недостатнє розуміння того, що етнічними властивостями володіє і нова загальносоціумна культура, яка надбудовується над давньою культурою й етнічністю, частково трансформуючи її в модерному дусі [21, с. 19–39]. Крім того, окремим політичним силам бракує усвідомлення того, що формування нації вимагає не тільки політичних чинників, а й духовних, культурних зрушень, тобто напрацювання спільних цінностей та ідеалів.

Загалом можна стверджувати, що у трактуванні нації процвітає традиційний концептуальний дуалізм. Одні політичні сили некритично перейняли західну ідею “політичної нації”, інші – не можуть вийти з полону вузько етнічного трактування нації, яке поширене в Центральній та Східній Європі. Подальше вдосконалення етнополітики потребує нової інтегральної концепції нації [21], що дасть можливість розробляти політичну стратегію і тактику на наукових засадах, позбавлених крайніх заідеологізованих підходів.

Перспективи дослідження. У подальшому особливої уваги вимагає аналіз засад партійної етнополітики, відстеження впливу на партійну позицію об’єктивних обставин суспільного життя,

оцінювання поведінки партій і блоків у сфері етнополітики з приходом їх до влади, розвиток процесів консолідації соціуму на засадах компромісних угод між політичними силами країни тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владу і власність – трудовому народу України!: Передвиборна програма Комуністичної партії України // *Голос України*. – 2006. – № 50. – 18 березня.
2. Добробут – народу! Владу – регіонам! – Передвиборна програма Партії регіонів // *Голос України*. – 2006. – № 31. – 17 лютого.
3. Доцяк І. В. Політолого-етнологічна компонента електоральних процесів в Україні // *Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України: Матер. Всеукр. наук.-теор. конф. (м. Київ, 28 лют. 2006 р.)*. – К.: МАУП, 2007. – С. 238–248.
4. За народовладдя! Геть диктатуру!: Передвиборна програма Комуністичної партії України // *Голос України*. – 2007. – № 162. – 12 вересня.
5. Кузьо Т. Пострадянські перетворення в Україні: теоретико-порівняльний аспект / Т. Кузьо // *Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація* / За ред. В. Ісаїва. – К.: Вид. дім “КМАкадемія”, 2004. – С. 45–70.
6. Мигул І. Політичні ідеології: порівняльний аналіз. – К.: Фонд “Українська Перспектива”, 1997. – 52 с.
7. Панібудьласка В. Міжетнічні проблеми в програмах і діяльності сучасних партій України // *Етнополітичні конфлікти у посттоталітарному просторі* / Авт. колектив; Відп. ред. Ю. Римаренко, І. Тимошенко, Є. Степанов – К.: Вид-во Укр.-фін. ін-ту менеджм. і бізнесу, 1999. – С. 143–146.
8. Передвиборна програма Блоку “Наша Україна – Народна Самооборона” [Електронний ресурс]. – Реж. дост. до рес.: http://novynar.com.ua/files/bloki_pous/1513.
9. Передвиборна програма Блоку Юлії Тимошенко “УКРАЇНСЬКИЙ ПРОРИВ” [Електронний ресурс] // Центр політичної інформації “ДАТА”: Аналіз програм. – Режим доступу до ресурсу: http://www.da-ta.com.ua/election_programs/2871.htm.
10. Передвиборна програма Партії регіонів на позачергових виборах Верховної Ради України 2007 р. [Електронний ресурс] // Інформаційна агенція “УНІАН”: Новини. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.unian/news/news-206282>.
11. Передвиборна програма Українського Народного Блоку Костенка і Плюща // *Голос України*. – 2006. – № 49. – 17 березня.
12. Передвиборна програма Української Консервативної партії “Бог і Україна понад усе!” // *Голос України*. – 2006. – № 43. – 7 березня.
13. План розвитку країни / І. Богословська, І. Дідковський, О. Чалий. – К., 2005. – 200 с.
14. Програма Виборчого блоку політичних партій “Блок Юлії Тимошенко” // *Голос України*. – 2006. – № 26. – 10 лютого.
15. Програма Захисту Українців: Передвиборна програма Всеукраїнського об’єднання “Свобода” // *Голос України*. – 2006. – № 40. – 2 березня.
16. Програма Комуністичної партії України [Електронний ресурс] // Компартія України: Програма. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kpi.net.ua/program/>.
17. Програма Партії регіонів [Електронний ресурс] // Партія регіонів. Офіційний інформаційний сервер. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.partyofregions.org.ua/meet/program/>.
18. Програмні засади партії “Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина” [Електронний ресурс] // Блок Юлії Тимошенко: Офіційний сайт. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.byut.sk.ua/program.html>.
19. Україна у нас одна! – Передвиборна програма Блоку “Наша Україна” // *Голос України*. – 2006. – № 35. – 23 лютого.
20. Українське суспільство 1992–2008: Соціологічний моніторинг. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2008. – 85 с.
21. Рудакевич О. М. Національний принцип: етнополітична концепція нації: Монографія. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ “Економічна думка”, 2009. – 292 с.
22. Швед В. О. Концептуальні підходи політичних партій та об’єднань до проблеми етнополітичного розвитку України / *Етнополітична ситуація в Україні: спроба наукової інтерпретації*. – К.: Ін-т соціології АН України, 1993. – С. 36–51.
23. Щокін Г. Український консерватизм – традиційна національна ідеологія // *За Українську Україну*. – 2006. – № 6. – 21–27 лютого.